

- Подільський). — Хмельницький: Поділля, 1994. — С.91-93.
4. *Шейковський К.В.* Быт подолян. — Т.І, Вип.2. — К., 1860.

The article contains brief information about biography and creative work of the outstanding researcher of language and life of people from Podilya, native of Kamjanets-Podilskyj Kalenyk Vasyliovych Sheykovskyj; phonetical, morphological, lexical and phraseological peculiarities of Podilya dialect were analyzed on the material of ethnographical and folklore explorations of Podilya, printed under the name "Life of people from Podilya".

Key words: Podilya dialect, phonetical features, morphological traits, lexical peculiarities, phraseology.

Отримано: 2.09.2005 р.

УДК 811.161.2:81-112

Л.В.Мужеловська

Кам'янець-Подільський державний університет

**ІВАН ОГІЄНКО ПРО ОРФОГРАФІЧНІ НОРМИ
В "ГРАМАТИЦІ" М.СМОТРИЦЬКОГО**

У статті відбито погляди Івана Огієнка на орфографічні норми "Граматики" М.Смотрицького, описано вагомі суспільно-політичні та культурно-історичні чинники, які зумовили появу цієї книги, відзначено, що унормований в граматиці М.Смотрицького правопис церковнослов'янської мови міцно й надовго закріпив на Україні в системі правопису історичну етимологію як основний принцип.

Ключові слова: граматика, український, правопис, унормування, церковнослов'янський, світський, історичний, етимологія, підґрунтя, традиція, стабільний.

"Граматика" Мелетія Смотрицького — один з найвидатніших творів XVII століття не тільки вітчизняного, але й усього слов'янського мовознавства. Цю книгу високо вшановували славісти-мовознавці різних епох та періодів. Можна послатися хоч би на те, що видатний учений Г.В.Ягич називав її "найважливішим явищем" серед інших праць у тогочасній слов'янській філології, "головним посібником", що користується "великим авторитетом". П.Житецький, характеризуючи граматику М.Смотрицького, вважав, що саме "звідси веде свій початок так звана грамотність руська взагалі та й українська зокрема".

Не залишив поза увагою цей видатний твір давнього мовознавства невтомний поборник української соборності, відомий тепер усьому світові мовознавець, історик мови й правопису Іван Огієнко. Так, досліджуючи історію українського правопису, вчений у своїй досить об'ємній праці "Нариси з історії української мови: Система українського правопису" (Варшава, 1927) називає творця "Граматики" "упорядником нового правопису на Україні", "славним ученим того часу".

Поява “Грамматики” М.Смотрицького, на думку І.Огієнка, зумовлена вагомими суспільно-політичними та культурно-історичними чинниками. Відродження науки і літератури, організація освітньої справи, боротьба з експансією, що йшла з Заходу після прийняття Люблінської унії в 1569 році, внаслідок якої почалася так звана “міграція полонізмів” в усне мовлення українського народу, потреба підручників для школи, вимоги нормування тогочасної літературної мови — все це разом ставило завдання створити граматичну працю на східнослов'янському ґрунті.

Іван Огієнко з цього приводу зауважував, що, починаючи з кінця XVI ст., тогочасні традиційні граматична й правописна системи в Україні, побудовані загалом на засадах церковнослов'янщини, поступово занепадають, бо *“знялася в нас полемічна література, яка в більшості своїй провадилася вже новою українською літературною мовою. Взагалі за цей час (1569-1654) сильно зростає українська література й виступає наука богословів, учених, проповідників і т.ін., що пишуть уже новою літературною мовою. Наприклад: Лаврін Зизаній, Єлїсей Плетенецький, Іов Борецький, Леонтій Карпович, Ісая Копинський й ін.”* [3, с.105]. Щодо правопису, то, на думку вченого, *“чужий правопис Євфимія [тирновський патріарх — Л.М.] теж потроху губить в нас неживі свої риси, і помалу витворюється новий правопис, вже більше пристосований до живої української мови”* [4, с.4].

Помітний вплив на розвиток і становлення української мовознавчої науки мали тоді й перші освітні заклади — братські школи, які *“починають повставати з половини XVI ст., наприклад, в Острозі, Львові, Києві й інших містах, і вони так само багато допомагали розвоєві нашої літературної мови”* [3, с.105]. Саме у цей період виникає книгодрукування і для потреб братських шкіл створюються перші граматики, авторами яких були українці. Відомий учений-лінгвіст В.Німчук зазначає, що *“важливим етапом в історії українського й усього східнослов'янського мовознавства на той час стала “Граматіка доброголаволивого елліно-словенскаго языка”, надрукована у Львові 1591 році”* [2, с.21]. Вважається, що її було складено викладачами і студентами Львівської братської школи. У 1596 році у Вільні виходить друком “Граматіка словенска” Лаврентія Зизанія. Це була перша спроба кодифікації церковнослов'янської мови. Учений великою мірою використовує термінологію львівської граматики 1591 року, але розширює й удосконалює її.

У науці були спроби визначити інші, конкретніші джерела, з яких ніби виходив Мелетій Смотрицький, коли починав працювати над своєю граматою. Так, спостерігається чимало значних збігів та аналогій у визначенні багатьох теоретичних понять та мовних одиниць у “Граматіці” М.Смотрицького з окремими місцями латинської граматики Меланхтона (1526 р.), грецьких граматик Ласкариса (1547 р.), Крузія (1573 р.) та ін.

Саме названі граматики й стали підґрунтям для написання Мелетієм Смотрицьким своєї праці, і, як зазначає І.Огієнко, *“року*

1619 вона вийшла у світ під назвою “Грамматика Славенския правилноє Синтагма”.

Але у порівнянні з іншими граматиками – львівським “Адельфотесом” (1591) та “Граматикою” Л.Зизанія (1596) – книга Мелетія Смотрицького здобула собі великий авторитет і загальне визнання. Спираючись на церковнослов'янську традицію, всі ці філологічні видання кінця XVI – початку XVII ст. міцно і надовго закріпили на Україні й взагалі у східних слов'ян, зокрема в системі правопису “історичну етимологію як основний принцип”.

З-поміж цих трьох відомих праць професор І.Огієнко у своїх “Нарисах з історії української мови: Система українського правопису” чільне місце відводить саме аналізу правопису “Грамматика” М.Смотрицького, відзначаючи, що вона майже “на цілих 150 літ стала головним джерелом граматичного знання для всього слов'янського світу. Правопис Смотрицького запанував у всіх народів, що еживали кириліського письма; взагалі з цього часу Київ став законодавцем щодо правопису для всіх слов'янських народів” [4, с.4]. На думку вченого, у цій книзі дається повна система церковнослов'янського правопису, яка в той час відіграла важливу роль у розвитку всієї слов'янської літератури. Правопис українських церковнослов'янських книг з часом стає загальнослов'янським. Саме тому грамматика М.Смотрицького без змін (за винятком наголосу) була вже у 1648 році передрукована в Москві. На початку XVIII ст. близько ста її примірників було перевезено до Сербії. А.Кримський з цього приводу зауважував, що після випровадження в XVII ст. в українську писемність латиниці, “яка великого успіху у нас [в Україні – Л.М.] не здобула”, перемогу над нею все ж таки отримав Мелетій Смотрицький “з своєю об'єднально-правописною граматиною “Синтагмою” і церковнослов'янським альфаветом, з його **Ѣ, ѣ, з твердим знаком ѣ і іншими неживими книжними особливостями. Граматику – “синтагму” Мелетія Смотрицького визнавали й шанували не тільки ми та білоруси, польські підданці, а так само й Москва, не добачаючи в ній нічого чужого для себе. Може, навіть найбільшого успіху ця Мелетія Смотрицького грамматика набула собі не де, як саме в Москві” [1, с.288].**

Хоча грамматика Мелетія Смотрицького й відіграла свого часу важливу роль у стабілізації церковнослов'янського правопису в слов'янській писемності, проте, як зазначав І.Огієнко, потребам живої мови українського народу правопис цей не відповідав, “тому він не звільнив української мови від її чужої старої одежі – давнього правопису” [4, с.4]. З нового в цій орфографії І.Огієнко виділяє лише букву Г, яку Мелетій Смотрицький остаточно закріпив і узаконив для українського письменства. Загалом же професор І.Огієнко визнав, що М.Смотрицький тільки впорядкував “той правописний хаос, що закорінився був до нього”.

Таким чином, унормована орфографія церковнослов'янської мови "Граматика" М.Смотрицького ще досить тривалий час послідовно використовувалася не тільки в українських текстах, але й у світському письменстві, постійно зазнаючи впливу живого мовлення українського народу та набуваючи всеукраїнського визнання.

Відомо, що сьогодні наші мовознавці працюють над новою редакцією українського правопису. Вони мають різні орієнтації, які переважно виявляються в намаганнях, з одного боку, у правописному кодексі нічого не змінювати і, з другого боку, вдосконалити чинний правопис, зберігши в ньому все апробоване традицією та внісши у край необхідні зміни.

Сподіваємося, що численні праці проф. І.Огієнка з питань українського правопису цінно прислужаться сучасній мовознавчій науці, яка врахує необхідність збереження оригінальної будови української мови, правописних традицій і нинішніх прогресивних ідей для створення в майбутньому єдиного для всіх українців світу стабільного правопису.

Список використаних джерел:

1. *Кримський А.* Нарис історії українського правопису до 1927 року. — Твори в 5-ти томах. — Т.3. — К., 1973.
2. *Німчук В.В.* М.Смотрицький — теоретик і дослідник церковнослов'янської мови // Мовознавство. — 1979. — №6.
3. *Німчук В.В.* Проблеми українського правопису ХХ — початку ХХІ ст.ст. — Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, 2002.
4. *Огієнко І.І.* Історія української літературної мови. — К., 1995.
5. *Огієнко І.І.* Нариси з історії української мови: Система українського правопису. — Варшава, 1927.

The author of the article analyses I. Ogienko's views on the orthographical norms of "Grammar" by M.Smotritskiy; the important social and political, cultural and historical preconditions, which caused the appearance of this book are described. The author states that standard orthography of Church-Slav language in Smotritskiy's "Grammar" consolidated historical etymology as the main principle in the orthography of Ukraine for a long time.

Key words: grammar, Ukrainian, spelling, normalization, Slavic church, literal, historical, etymology, base, tradition, stability.

Отримано: 1.10.2005 р.